

Parijse boulevard op 11 november 1918.

I.

Het einde zit in de kleuren die aan Parijse huizen en restaurants hangen, in de ramen van appartementen en warenhuizen, in de uitgestrekte armen van talloze kinderen. De kleurcombinaties van de geallieerden – rood en zwart en blauw en wit en geel – stromen vrijuit door de boulevards. Het einde zit in de scherp geurende wind die na de kanonschoten over de binnenplaats van het Hôtel National des Invalides waait en in de a capellasymfonie, waarin de stemmen elkaar in feestelijk gezang proberen te overtreffen: de Belgische ‘Brabançonne’, het Amerikaanse ‘Over There’, het Britse ‘Tipperary’ en het Franse ‘Quand Madelon’. Het zit in het gespannen optreden van de fanfare in de Jardin des Tuileries, waarvan de glinsterende muziekinstrumenten licht werpen op twee buitgemaakte Rumpler C.III-vliegtuigen, en in de oude mannen en vrouwen die wenen van vreugde aan de voet van het standbeeld van Straatsburg op de Place de la Concorde. Sinds 1871 was dit beeld gehuld geweest in de zwarte crêpe van de rouw, maar de sluier was al eerder opgelicht en nu drijft het beeld op een tapijt van bloemen die door de passerende menigte worden neergeworpen. Het einde zit in de tere, bruisende champagnebelletjes – in bistro’s overal in de stad worden de groene glazen flessen na het ontkurken snel leeggedronken. Het einde zit in de talloze mensen die tegen elkaar aan dringen, elkaar kussen en elkaar verhalen vertellen op de Rue des Martyrs, de Quai de Jemmapes, de Champs-Élysées, de Rue

Saint-Dominique, de Cour du Commerce Saint-André, de Quai Branly, kortom op zo'n beetje alle straten van Parijs. 'Is het echt waar?' vragen ze elkaar. 'Is de oorlog echt voorbij?'

Henri Desgrange bekeek de feestelijkheden die aan hem voorbijtrokken op de Rue du Faubourg Montmartre. Nieuwe menigten vormden zich in deze straat op de rechteroever van de Seine in het negende arrondissement van Parijs. De hoofdredacteur van *L'Auto* stond stokstijf. Hij was zijn soldatenhouding nog niet kwijt. Toen de eenheid van Desgrange werd gefotografeerd en hij met strak gezicht de vlag van zijn eenheid had vastgehouden, had het hem moeite gekost om net zo stil te blijven staan als zijn dertig jaar jongere soldaten. Wie hem kende, zei dat hij zich niets aantrok van het leeftijdsverschil. Maar hij hield niet van stilstand. Desgrange leek voortdurend in beweging: zijn witte haar naar achteren gekamd boven zijn nog donkere, eigenzinnige wenkbrauwen, de kin vooruit, zijn adelaarsneus licht omhoog, als op jacht naar een prooi.

Hij had zijn buurt in de afgelopen jaren zien wegwijnen, maar op deze dag was die althans tijdelijk herboren. De poederblauwe salons en vergulde herenhuizen van de Grands Boulevards, met hun extravagante rozentuinen die verborgen lagen achter bescheiden stalen hekken, lagen nog steeds op loopafstand, maar de kunstenaars, die vroeger dichtbij hadden gewoond, waren naar de linkeroever van de rivier verhuisd en hadden het culturele gewicht van Parijs met zich meegenomen. Op najaarsavonden als deze was er echter nog wel eens een salon of cabaret open, en achter de gesloten luiken van de huizen daartussenin hadden nieuwe jazzclubs hun intrek genomen, aangevoerd door het onstuitbare getij van de stad. Desgrange, hoofdredacteur van sportdagblad *L'Auto*, kon uit het raam van zijn kantoor het steegje zien naar de ingang van Bouillon Chartier, waar obers op sobere papieren tafellakens de rekening voor hun klanten opmaak-

ten. Na een redactievergadering, als vanwege de deadlines de Boulevard Montmartre te ver was, nam hij zijn journalisten wel eens mee naar dit restaurant. Als hij zijn hoofd naar links draaide, kon hij nog net de luifel op de eerste verdieping van Gaumont Color zien. De neonverlichting van de bioscoop wierp een flauwe gloed op de tegenoverliggende muur; geometrische vormen verschenen en verdwenen op het trottoir. Wie die dag in de rij stond voor de bioscoop, moest oppassen niet meegesleurd te worden door de mensenmenigte op de Rue du Faubourg Montmartre. De feestelijkheden gingen door tot laat in de avond en iedereen wilde erbij zijn. Voor het eerst in jaren bleven de straatlantaarns branden en er leek maar geen einde aan de avond te komen; de lichten wierpen een gloed op de mensen die tot diep in de nacht van hun hernieuwde bewegingsvrijheid profiteerden.

Parijzenaars, Amerikanen, Britten, Belgen – zo'n beetje iedereen die zich in de Franse hoofdstad bevond – verzamelden zich die dag op straat om de wapenstilstand tussen de geallieerden en Duitsland te vieren. De menigte op straat wist dat de strijd aan het westfront om 11.00 uur was beëindigd, hoewel de meesten nog niet hadden vernomen wat de voorwaarden waren. Het kon het feestvierende volk weinig schelen welke clausules en subclausules er waren overeengekomen door hun leiders en die aan de overzijde van de tafel; het was voorbij, daar ging het om.

Wat de voorwaarden van de wapenstilstand ook waren, hoeveel Duitsland ook voor die vier jaar moest betalen, het document kon de kosten van de oorlog niet goedmaken. Net als de rest van Frankrijk was Desgrange opgeslokt door de oorlog. Deze had zijn bestaan getekend, geen hoekje onbeschreven gelaten. En zijn land? De oorlog had bedreigd het van zijn fundamenten los te rukken en de brokstukken af te voeren, om het Duitse grondgebied uit te breiden en de alliantie tussen Frankrijk en Groot-Brittannië te verbreken. Het Franse grondge-

bied was in de oorlog niet gekrompen – integendeel – maar het eerste doel was bereikt: het land ten noordoosten van Parijs was ontworteld. Jong en oud werden hiervan het slachtoffer. In die eerste dagen waren jonge mannen met een overmaat aan enthousiasme het slagveld op gestuurd. Hun uithoudingsvermogen was niet zo groot als de duur van de oorlog. Daar konden die mannen niets aan doen; ze hadden zich vrijwillig aangemeld voor een tragedie waar maar weinigen op waren voorbereid, ook niet de aanvoerders van de agressor. Oorlogsvoering was veranderd in de zestig jaar voorafgaand aan 1914: gietijzeren kanonnen, industriële spoorlijnen die als boomwortels achter de eenheden lagen in de Krimoorlog, de loopgravennetwerken van Vicksburg in de Amerikaanse Burgeroorlog. In de Eerste Wereldoorlog bleek het gebruik van deze logistieke en technische vernieuwingen weliswaar onvermijdelijk, maar ook rampzalig. Die mannen aan het front konden alleen worden beschermd door de Duitsers die hun land hadden vertrapt tot de laatste man te doden. De grond droeg beide partijen zonder onderscheid. Hij weerstond het beurtelings oprukken en terugtrekken, maar na vier jaar was hij gebroken: de wegen waren kapot gebaggerd, de landbouwgrond en bossen waren nutteloos geworden. Onderhandelingen met Duitse generaals en politici hadden misschien levens kunnen redden, maar nadat de oorlog was vastgelopen en zich in de klei had ingegraven, had geen enkel gesprek de *poilus*, de frontsoldaten, kunnen terugbrengen die Desgrange door de kantoren van *L'Auto* had gesluisd.

In een hoekje van het kantoor van *L'Auto* had Desgrange het hoofdkantoor laten opzetten van een door de regering gesponsord fitnessprogramma voor soldaten. Jonge Parijzenaars die zich hadden aangemeld konden nog diezelfde dag met hun fysieke training beginnen, voordat ze naar militaire scholen buiten de hoofdstad werden gestuurd, dicht bij het front. Desgrange zelf deed in de eerste jaren van de oorlog dienst als instructeur, liet de jongemannen sprinten op

de fiets in het Parc des Princes en marcheren over de openbare paden van het Bois de Boulogne. Samen met collega's als Pierre de Coubertin, hoofd van het Internationaal Olympisch Comité, had Desgrange gepleit voor fitness als middel tot een gezonder en zinvoller leven. In de oorlog was het een overlevingsmiddel geworden, om beter te kunnen vechten tegen het grotere en beter getrainde Duitse leger. De voorbereidingen, die vroeger bestonden uit hardlopen, gewichtheffen en kruipen door hindernisbanen, werden nu doelgericht: ze traiden om sneller door met lichtkogels verlicht niemandsland te rennen, om vlak voor een tegenaanval een zware krat munitie naar een mitrailleur te dragen, om je zo plat mogelijk te maken tussen de artilleriegranaten die om je heen floten tot de stilte van verse kraters rond je schuilplaats intrad. Vroeger zou een soldaat die zijn eigen uitrusting niet kon dragen of die rennend slechts de helft van het niemandsland zou halen, nooit aan het front terechtkomen. Zo iemand zou ergens anders worden geplaatst, maar in deze oorlog golden zulke normen niet.

Dan waren er de soldaten die Desgrange had geleid toen hij zich als vrijwilliger had aangemeld, drie jaar na het begin van de oorlog. Zijn gezin probeerde hem over te halen niet mee te doen: hij had al eerder gediend en deed nog steeds meer voor zijn land dan er van hem werd gevraagd. Bovendien had hij astma; moest hij het vechten niet aan jongere mannen overlaten? Maar hij meldde zich aan als vrijwilliger en vertelde dat zijn gezin pas toen hij al vertrokken was. Op dat moment zag men al in dat de cavaleriecharges en parademarsen van de eerste dagen – overblijfselen uit voorbije oorlogen – nutteloos waren geworden. In de Eerste Wereldoorlog was er geen plaats voor tradities of symbolen, zoals in andere oorlogen. De oorlog stelde steeds nieuwe eisen: weer een dorp om van de kaart te vegen, zodat er alleen nog wat fundamenten overbleven; nóg twee maanden avondklok en gedwongen verhuizingen; post die bij aankomst geopend en opnieuw verze-

geld blijkt te zijn. De oorlog hield een compleet land, complete landen, in zijn greep, tot in de diepste vezels van de individuele en collectieve inwoners. De soldaten die naast Desgrange op de modderige grond van de Argonne waren neergevallen, waren dood en voor hen kon niets meer worden gedaan. Maar de hoofdredacteur dacht ook aan de mensen die achterbleven, aan de vrouwen en kinderen voor wie zij brood op de plank hadden gebracht, en aan Frankrijk, dat hun arbeid en politieke activiteiten en hun blote bestaan nodig had. Herstelbetalingen konden deze mensen niet terugbrengen.

Desgrange zat achter een blanco vel papier. Zijn vingers lagen op de toetsen van de typemachine en zijn lichaam was over zijn bureau gebogen; 53 jaar intensief gebruik had zijn sporen achtergelaten. Vrijwel vanaf dag één van de oorlog had hij zijn hoofdredacteurschap bij *L'Auto* gebruikt om in de krant zijn mening over de Duitsers en de oorlog te delen. De sentimenten waarover hij zou schrijven in zijn column voor de volgende dag hadden maandenlang in zijn hoofd gezeten. Hij hoefde de woorden alleen maar bijeen te rapen. 'Luister!' typte hij.

Slechts vier maanden eerder waren Duitse soldaten op zestig kilometer van Parijs geweest. Ze vuurden artilleriegranaten door de straten van Parijs en vlogen in tweezitsbommenwerpers over de daken. De aanvallen waren onnauwkeurig, maar dat ze er waren of leken te zijn, was al zo bedreigend dat de mensen hun pas versnelden als ze van de kruidenier terug naar huis liepen. In oktober was Desgrange teruggekeerd uit de bossen van Champagne, nadat zijn eenheid, het 150e Infanterieregiment, had gevochten in Lotharingen. Zijn eenheid had de loopgraven achter zich gelaten. Ze waren tijdelijk verlost van de luizenbeten en de wind die door hun open daken raasde, maar waren nog wel onderworpen aan het dagelijkse ritme en de training die hoorden bij het leven in de buurt van het front. Desgrange had hierna een functie gekregen als adviseur van de nationale commissie voor re-

validatie en lichamelijke conditie. Het was een minder veeleisende functie, al had hij ook als oude *poilu* zijn mannetje gestaan. Op 19 oktober stapte hij op de trein naar huis.

De stad lag er min of meer bij zoals hij hem in 1917 had achtergelaten. De oorlog ging door met zijn chaotische erosie, maar de inwoners waren inmiddels aan nieuwe gewoontes gewend geraakt. Straatverlichting werd elke avond punctueel om 22.00 uur gedoofd. Bij het Gare de Lyon schuifelden rijen mannen in zwart pak naar geïmproviseerde aanmeldingshokjes met een bord BUREAU MILITAIRE en een Franse vlag. Desgrange hervatte zijn leven met zijn minnares Jeanne Deley in het westelijk deel van de stad. Hij ging langs bij zijn dochter Denise, die op zijn postadres woonde, waar hij officieel woonde met zijn vrouw Marie Dulaurens. Hij bleef uit hun buurt en communiceerde liever per brief, maar zorgde wel voor vrouw en dochter: hij stuurde medewerkers van *L'Auto* om te kijken hoe het met ze ging en lette erop dat ze geen financiële zorgen hadden. Af en toe ging hij op bezoek bij Denise daar in de Rue Deschanel, vlak bij het Champ-de-Mars en de Eiffeltoren, en haalde dan meteen zijn post op. Ook Marie had een minnaar en ze vonden het allebei prima om de façade van hun halflege appartement te behouden.

Hoeveel mensen liepen er nu door de straten, honderdduizenden? Al hun zorgen waren voorbij.

'Ik weet het, ik voel het, het maakt me kwaad en verwarmt mijn hart,' vervolgde Desgrange.

De verhalen waren een paar dagen eerder begonnen. Op 6 november, net na middernacht, kwam er een telegram binnen bij de bewakingspost van de Eiffeltoren, een cementen kamertje in de voet van de zuidelijke poot van het monument. Het bericht vermeldde de namen van vier Duitse ambtenaren aan boord van een treinwagon die die ochtend Berlijn had verlaten: Matthias Erzberger, de onlangs benoemde staatssecretaris; graaf Alfred von Oberndorff, topambtenaar

buitenlands beleid; generaal-majoor Detlof von Winterfeldt, militair vertegenwoordiger van de kanselier; en kapitein Ernst Vanselow, die de marine vertegenwoordigde. De vier waren op weg naar een aftaking van de spoorweg buiten Compiègne, ten noordoosten van Parijs. De nieuwe Duitse regering had hen opgedragen met de geallieerden over vrede te onderhandelen. Ter plekke zouden ze praten met Ferdinand Foch, opperbevelhebber van de geallieerden, en Rosslyn Wemyss, het hoofd van de Britse marine, die aan boord van Fochs persoonlijke treinwagon zaten te wachten op de afgevaardigden. De vier zouden de eisen van de geallieerden aanhoren en hen helpen een einde aan de oorlog te maken.

Bulgarije, de Ottomaanse Republiek en de net gevormde landen Oostenrijk en Hongarije hadden al overeenkomsten met de geallieerden ondertekend die een einde hadden gemaakt aan de onderlinge vijandelijkheden. Duitsland had op 3 oktober de onderhandelingen geopend, maar was doorgegaan met vechten totdat er een soortgelijke overeenkomst was ondertekend. Het Duitse Rijk wankelde en viel, en de onderhandelingen gingen door. Duitse soldaten zagen dat de oorlog op zijn eind liep maar kregen bevel om door te vechten. De meesten waren gewone dienstplichtigen en sommigen kwamen in opstand tegen de risico's die van hen gevraagd werden; er waren gevallen van muiterij aan het front. Ze hadden geen handtekening nodig om te begrijpen dat de oorlog voorbij was.

In de vroege ochtend van 11 november was de wapenstilstand nog niet getekend. Over 72 uur zou de deadline hiervoor verstrijken. Daarmee zou de hoop op snelle vrede verkeken zijn, ook al zou de toestand van de oorlog verder ongewijzigd blijven. De voorwaarden van de geallieerden waren hard en in sommige gevallen onmogelijk, zoals de eis van het aantal onderzeeërs dat Duitsland uit de vaart moest nemen; dat waren er meer dan het land op dat moment bezat. In het geheim was tegen de Duitse vertegenwoordigers gezegd dat zij

er zoveel mogelijk concessies uit moesten slepen, maar hoe dan ook de wapenstilstand moesten ondertekenen, ongeacht de uiteindelijke details.

Die ochtend stonden de Parijse kranten zoals gewoonlijk weer vol met het laatste nieuws van het front. Franse soldaten vochten aan de grens al 1561 dagen tegen Duitsers. Volgens *Le Figaro* hadden de Fransen vooruitgang geboekt in de buurt van Avesnes en ten noorden van Charleville, maar boden de Duitsers felle tegenstand in het noorden. Enkele lagere commandanten wilden zich nog onderscheiden, ook al lag het einde van de oorlog al vast. De meeste kranten deden geen voorspellingen over wat er uit de onderhandelingen zou komen, alsof dat de kans op vrede zou schaden.

Parijs werd wakker, mensen begonnen aan hun dagelijkse routine. Leraren veegden het schoolbord schoon, conducteurs startten de metrolijnen van de Nord-Sud op, arbeiders klokten in bij grote fabrieken aan de rand van de stad, die een nieuwe bestemming hadden gekregen en werden gebruikt voor de fabricage van oorlogsmateriaal: 75-mm artilleriegranaten, lichte Renault FT-tanks, draaibanken en smeltkroezen, kleine stukjes van de eindeloze bevoorradingsketen die naar het front leidde.

Tot 10.00 uur, toen de telefoons rinkelden in de kantoren van *Le Matin* en *L'Echo de Paris*, had nog niemand buiten het bos van Rethondes het nieuws gehoord. Redacteuren kregen nu per telefoon te horen dat de Duitsers hun handtekening hadden gezet onder het document dat bepalend was voor de vrede die later zou worden gesloten. Na de bekendmaking van het nieuws was dit eerst alleen te zien op de haastig opgeplakte posters bij de kantoren van de kranten in de Rue des Panoramas en aan de Place de l'Opéra. Voetgangers die het lazen, verspreidden het nieuws. Om 11.00 uur weergalmde kanongebulder vanaf de muren van het Hôtel National des Invalides. Heel even was Parijs een negatiefafdruk van het front. Het geluid – voor-

heen constant, nu een echo van pijnloze golven die zich door de vuile lucht van het front boorden – begon en eindigde meteen weer. Toen werd Paris echt wakker.

Desgrange hield stil. Zijn vingers zweefden boven de toetsen. Negentien jaar geleden, op 16 oktober 1900, had hij zelf in het allereerste nummer van *L'Auto* geschreven dat de krant zich niet met politieke kwesties zou bezighouden, in tegenstelling tot de vele concurrerende sportdagbladen. Hij en de adverteerders van *L'Auto* hadden hierin een kans gezien om zich te onderscheiden van *Le Vélo*, hun grootste concurrent, waarvan de journalisten en redacteuren zich regelmatig in binnenlands politieke discussies mengden. Pierre Giffard, de hoofdredacteur van *Le Vélo*, had Alfred Dreyfus verdedigd, tot ergernis van de conservatieve adverteerders. Dreyfus, een Joodse officier in het Franse leger, was veroordeeld omdat hij militaire geheimen aan de Duitsers zou hebben verkocht. Toen Giffard het voor Dreyfus opnam, hoopen degenen die hem steunden dat de zaak heropend werd en de veroordeling ongedaan zou worden gemaakt, terwijl de anti-Dreyfusards dachten dat dit het vertrouwen van het volk in Frankrijk en de regering zou verzwakken. Ook antisemitisme speelde een rol. Ten tijde van de affaire was Desgrange pr-vertegenwoordiger van het automobielbedrijf Clément-Bayard, dat ook in *Le Vélo* adverteerde. Zijn dagen als beroepsrenner waren voorbij, maar hij had niet helemaal met de sport gebroken. Enkele jaren eerder was hij directeur geworden van het Parc des Princes, een stadion met een wielersbaan in de westelijke voorstad Boulogne-sur-Seine. Naast zijn reguliere pr-taken schreef Desgrange artikelen en opiniestukken over lichamelijke opvoeding en sport voor *Le Vélo* en andere publicaties. Terwijl de Dreyfusaffaire voortduurde, bleef hij er publiekelijk over zwijgen, wat zijn werkgever, Adolphe Clément-Bayard, op prijs stelde.

Kort nadat Giffard zijn steun aan Dreyfus had betuigd op de

groengekleurde bladzijden van zijn krant *Le Vélo*, betrok Clément-Bayard, de oprichter van het gelijknamige bedrijf, Desgrange bij besprekingen tussen de adverteerders van de krant. Clément-Bayard had, net als de andere bedrijven die in de krant adverteerden, in het openbaar laten weten het niet eens te zijn met Giffards perspectief in de berichtgeving van *Le Vélo*. Ze hadden uit protest hun advertenties teruggetrokken en voelden er weinig voor dat geld binnen enige tijd weer naar *Le Vélo* te brengen. In plaats daarvan wilden ze een concurrerend sportdagblad oprichten dat de belangstelling van het publiek voor sport zou bevredigen zonder de politieke berichtgeving die het lezerspubliek had verdeeld. Clément-Bayard dacht dat Desgrange een ideale hoofdredacteur zou zijn voor de nieuwe krant. Hij was een wielrenner die enige bekendheid had verworven met zijn werelduurrecord en zijn recordtijden op de vijftig en honderd kilometer en de honderd mijl. Hij had columns en boeken over zijn eigen ervaringen geschreven. Als pr-manager wist hij hoe hij met journalisten moest omgaan, ook al was hij er zelf geen. De adverteerders wilden niemand anders voor de baan in overweging nemen. Ze boden Desgrange de functie van hoofdredacteur aan en hij accepteerde.

De beginselverklaring van *L'Auto* gaf goed aan hoe de krant in het begin, voor de oorlog, tegenover politiek stond. ‘We hebben gezegd wat we wilden zeggen,’ schreef Henri in *L'Auto* over de Dreyfusaffaire, hoewel de krant er tot op dat moment niets over had gezegd. Daarna had hij niet meer over Dreyfus geschreven. De adverteerders van het nieuwe sportdagblad, dat geel getint was als contrast met het groen van *Le Vélo*, waren tevreden met hun investering.

De oprichting van *L'Auto* en de Dreyfusaffaire waren die novemberavond ver uit de gedachten van Desgrange. De gemeenschappelijke vijanden van zijn lezers en adverteerders waren geen Franse landgenoten maar buitenlanders. Het leek hem onwaarschijnlijk dat er een burgeroorlog zou uitbreken tussen zijn medeburgers die de Duitsers